

Universal Declaration of Human Rights - Altai, Southern

© 1996 – 2009 The Office of the High Commissioner for Human Rights

This HTML version prepared by the UDHR in Unicode project, <http://www.unicode.org/udhr>.

Кижининг тап-эриктерининг Текши Декларациязы

Генеральный Ассамблея 1948 жылдын январ айынын 10-чы күнинде жараткан

Жартамал

Кижилик билезининг ончо турчыларынын жарамыкту, жакшы жанын, онойдо ок тен-тай ла туура салбас тап-эриктерин аяруга алганы омордын жайымынын, ак-чегинин ле текшилей амыр-энчүнүн тӱзӱгӱзи болот; кижининг тап-эригин керекке албай, кыйа кӱргӱни шок-табаруларга экелгенин аяруга алып, онон улам кижиликтинг агару кӱӱн-табын ачындырат. Улуста ачык сӱстинг жайымы болотон ло жедикпес-тутактан ла коркорынанг жайым жадынжӱрӱмди тӱзӱгӱни улустынг ичкери жӱткимели деп жарлалган; кижининг тапэриги жасактынг жагыла кыйалтазы жогынанг корулалары аяруга алылар учурлу. Чокымдап айтса, кижикӱмӱ базышка удур туруп чыгарынынг эпаргазыла тузаланбазын; албатылар ортодогы нажылык колбулардынг ӱзӱмин жӱмӱӱрин аяруга алып; онойдо ок Бириктирилген Нациялардынг калыктары бойынынг Уставынга кижининг тӱс тап-эригине бӱдӱмизин жӱмӱӱнинг аяруга алып, ӱзеери кажы ла кижининг кижилик кӱӱндӱ байлыгын ла эр ле эпши кижининг тен-тай тап-эриктӱ болорын аяруга алып, жайым айалгада социальный ичкери ӱзӱмди ле жадын-жӱрӱмнинг айалгазын ондолторын жӱмӱӱр деп шӱӱлтеге келген; турчы-ороондор Бириктирилген Нациялардынг Организациязыла ӱмӱ-жӱмӱ иштеери деп молжонгонгын аяруга алып, жӱмӱлтӱболуш ажыра текши тоомжыга ла кижининг тап-эриктерин ле тӱс жайымын буспас деп айдар керек; бу тап-эриктердинг ле жайымнынг текши учурын ондоорын аяруга алганы, бу молжуну жӱрӱмде толо бӱдӱреринде сӱрекей жаан учурлу болгонгын база аяруга алып, Генеральный Ассамблея кижининг тапэриктерининг чындык Текши Декларациязын жӱрӱмге кийдиретен каруулу иш деп жарлап жат. Каруулу ишти бӱдӱрерге текши калыктар, ороондор жилбиркеп жӱткиир учурлу. Кажы ла кижикӱ, онойдо ок обществонынг кажы ла органы чындык, жӱрӱмдик Декларацияны аяруга алып, ӱредӱнинг ле билгирдинг шылтузында бу тап-эриктерди ле жайымды тоорына, жеткилдеерине болужып-жӱмӱжӱрине амадазын. Онойдо ок калыктар ла ороондор ортодо иш ажыра озочыл амадулу, текшилей жарамыкту жедимге жедер. Ол каруулу ишти Бириктирилген Нациялардынг Организациязынынг турчы-ороондорыннынг калыктары ортодо, онойдо ок омордынг юрисдикциязындагы жерлердеги журтап жаткан калыктары ортодо текшилей тооп, жӱрӱмде кийдирерин жеткилдеер.

1-кы тизим

Ончо улус ак-жарыкка жайым ла тен-тай тап-эриктӱ туулат. Омор санааукаалу ла чек кӱӱн-тапту болуп бӱткен ле бой-бойын карындаш кирези кӱрӱр лӱ жӱрер учурлу.

2-чи тизим

Кажы ла кижиде чындык Декларацияла жарадылган ончо тап-эриктер ле жайым болор учурлу. Мында угы, бӱдӱмининг ӱнги, бӱдӱми, тили, жандаган жагы, политикалык эмезе ӱскӱ кӱрӱми, угы-тӱзи, социальный айалгазы, аргазы аайынча бир де анылаш-ылгамал жок болор учурлу.

Ого ӱзеери кижининг журтап жаткан жеринен камааны жогынанг политикалык тап-эрик аайынча эмезе калыктар ортодогы учуры аайынча бир де аныланыш-башкаланыш болбос учурлу. Кижининг жаткан жери кемненг де камаанду, кемнинг де корулында, бойын бойы башкарынбай да турган болзо эмезе бойынынг (жеринде) суверенитетинде кандый бир тудулу да болгонгын камаанду болбос учурлу.

3-чи тизим

Кажы ла кижиге ядын-јүрүмге, јайымга ла тангынан бойына тийерге јарабас тап-эриктү.

4-чи тизим

Кем де јалчы эмезе албанду базынчык айалгада болбос учурлу; јалчыларды садарынын эмезе јалчыланарынын, базынарынын ончо бүдүми јарадылбай јат.

5-чи тизим

Кем де кандый да кыйынга эмезе онын учурын, тоомјузын түжүрип турган кижиге күүни јок базынышка алдыртпас учурлу.

6-чы тизим

Кажы ла кижиге, кайда да јүрзө, онын правосубъектозын тоорына тап-эриктү.

7-чи тизим

Ончо улус јасактын алдында теп-тен, кандый ла ылгаш јогынан јасактын тен-тай корулына тап-эриктү. Ончо улус чындык Декларацияны бузуп турган кыйыкташтан тен-тай корулга тап-эриктү. Онойдо ок ондый кыйыкташка тектериштен база тап-эриктү.

8-чи тизим

Кажы ла кижиге ого Конституцияла эмезе јасакла берилген тös тап-эриктери бузулган тужында ийделү, тоомјулу эл јаргыларда тап-эриктерин једимдү орныктырарга тап-эриктү.

9-чы тизим

Кемди де тууразынан олјолоорго, тударга эмезе сүрерге јарабас.

10-чы тизим

Кажы ла кижиге онын тап-эриктерин ле молуларын чокымдаарга, онойдо ок ого эдилген уголовный бурулаштын тösгöзин чокымдаарга толо тен-тайга тайанып, онын кереги ачык-јарык айалгада көрүлзин ле јаргы ак-чек, кемнен де камаанду эмес чындык болзын деп тап-эриктү.

11-чи тизим

1. Кажы ла кижиге шок-керек эткен деп бурулатса, онын бурузы јок деп ачык јаргыда јасактын ээжизиле јарталбаганча, ол öйдин туркунына коруланарына керектү ончо аргаларла јеткилделер деп тап-эриктү.

2. Кем де кандый бир керекти эткен эмезе нени де этпеген деп шылтакка тайанып, шок-керек эткен деп јаргылатпас учурлу. Шок-керекти эдер тужында национальный јасак эмезе калыктар ортодогы тап-эриктер аайынча шок керек деп чотолбогон болзо. Онойдо ок шок-керек эдилген öйдө, болгодый кезедүге көрө, кату кезедү эдилбес.

12-чи тизим

Онын тангынан ла билелик јүрүмине тууразынан кем де киришпес учурлу. Онойдо ок кем де онын айыл-јуртына, корреспонденциязынын јажыдына эмезе онын ады-јолына, јүрүмине тууразынан кирижер учуры јок. Кажы ла кижиге ондый табарудан, кирижеринен коруланар јасакка тап-эриктү.

13-чи тизим

1. Кажы ла кижиге кажы ла ороон кеминде жайым жүрер ле журтап жадарга жерди талдап алар аргалу.
2. Кажы ла кижиге кандый ла орооннон жүре берер, ол тоодо бойынын, онойдо ок бойынын ороонына бурылар тап-эриктү.

14-чи тизим

1. Кажы ла кижиге истежүдөн улам өскө ороондо коруланар жерди бедиреер ле коруланар жерле тузаланар аргалу.
2. Бу тап-эрикле кандый истежү тужында тузаланарга жарабас. Качан чын ла политикалык эмес шок-кылык эмесе керектер Бириктирилген Нациялардын Организациязынын амадуларына ла ээжилерине келишпей турза.

15-чи тизим

1. Кажы ла кижиге гражданство алар тап-эриктү.
2. Кандый да кижининг гражданствозын эмесе гражданствозын кубултар тап-эригин ала- көнчө айрырга жарабас.

16-чы тизим

1. Эр кемине жеткен эр ле эпиши улус угы-төзинен эмесе жандаган жанынан камааны жогынан айыл-журт тудуп, билелү болор тап-эриктү. Олор айылжуртты төзөбөр, журтаар ла айрылыжар тужында тенг-тай тап-эрикле тузаланат.
2. Айыл-журт төзөп жаткан эки жаны экүлези жайым ла эптү-жөптү сөслө, күйүнле биригер аргалу.
3. Биле обществоннын төзи, төзөгөзи, ол обществонун ла государствонун жанынан корулашка тап-эриктү.

17-чи тизим

1. Кажы ла кижиге алкы-жөөжө тагынан ээленер, эмесе өскөлөриле де кожо ээленер тап-эриктү.
2. Кемнинг де алкы-жөөжөзин тууразынан келип айрырга жарабас.

18-чи тизим

Кажы ла кижиге жайым күйүн-санаага, ак-чекке ле кудай жанына тап-эриктү; бу тап-эрикке бойынын кудай жанын эмесе көрүмин солгыры кирет, бойынын жанын жайым жандаары эмесе көрүмин тагынан бойы, эмесе өскө улусла кожо жандаары база кирет. Кудайлык чүм-жан жажыгуларды өткүреринде тапэриктү.

19-чы тизим

Кажы ла кижиге бойында жайым көрүмдү ле оны жайым чыгара айдар тапэриктү. Ол тап-эрик аайынча бойынын көрүминен жайым тудунар ла государствонун гран-кыйузынан камааны жогынан жетирүлерди ле көрүмсанааларды кандый ла эп-сүмелерле бедиреер, алар ла таркадар тап-эриктү.

20-чи тизим

1. Кажы ла кижиге амыр-энчү жуундарга ла ассоциацияларга кирер жайым тап-эриктү.
2. Кемди де кандый бир ассоциацияга албан күчле кийдирилер аргазы жок.

21-чи тизим

1. Кажы ла кижии ороонды башкаарарында чике эмезе жайым талдап алган чыгартулу улус ажыра туружар тап-эриктү.
2. Кажы ла кижии бойынын ороонында госслужбага тен-тай кирер тап-эриктү.
3. Башкарунын жаңынын төзөгөзінде эл-жоннын күүн-табы болор учурлу; ол күүн-тап аңгылу өйдиг бажында өдүп турган ак-чек талдаштарда көрүлөр учурлу. Ол талдаштар текиши ле тен-тай талдаачы тап-эрикле өдөр учурлу. Жажытту үнберишле эмезе жайым үнберишти жеткилдеечи өскө дө бүдүмле өткүрилзин.

22-чи тизим

Кажы ла кижии общественнын турчызы, айдарда, ол социальный жеткилдешке, жайым өзүмге тап-эриктү. Ол экономикалык, социальный ла культурный бөлүктөрдө национальный эп-аргалар ла калыктар ортодо өмө-жөмө иш, онойдо ок кажы ла орооннын сайламазы ла аргалары ажыра ичкери өзөр тап-эриктү.

23-чи тизим

1. Кажы ла кижии ишке, ишти жайым талдаарына, иште ак-чек ле жарамыкту айалгага, иштеер жери жок айалгадан корулалар тап-эриктү.
2. Кажы ла кижии кандый да кыйыкташ жогынан тен-тай иш учун тен-тай ишталду болор тап-эриктү.
3. Кажы ла кижии жолду кайралга тап-эриктү. Онызы кижиге керектү жадын-жүрүмге ле билезине жарамыкту жадынды жеткилдееп учурлу. Керек тужында, өскө дө социальный жеткилдешке үзеери жеткилделер.
4. Кажы ла кижии профсоюзный биригүни төзөөр лө профсоюзтарга бойынын жилбүлерин корыыр амадула кирер тап-эриктү.

24-чи тизим

Кажы ла кижии амыраарга ла бош өйгө тап-эриктү. Онойдо ок иштеер күнди керектү кеминде тузаланары ла төлөлип турган жанжыккан амыралта (отпуск) керегинде тап-эрик база кирет.

25-чи тизим

1. Кажы ла кижии жүрүмдик кеми бийик болорына тап-эриктү. Курсактамагы, кийим-тудумы, айыл-журты, медициналык жеткидежи, керектү соцжеткилдеш су-кадыкты, жадын-жүрүмди керектү кеминде, некелтелерге келиштире болор учурлу. Иш жок артса, оору-жобол болзо, кенек артса, жангыскан артса, карыыр жажы жетсе эмезе онын бойынан камааны жок күч айалга боло берзе, кажы ла кижии тап-эриктү.
2. Энелик ле оогош балдар аңгылу болушта ла кичеемелге тап-эрик берет. Ончо балдар биледе, онойдо ок биледе эмес те айалгада чыккан болзо, ончозы тен-тай социальный корулашла тузаланар учурлу.

26-чы тизим

1. Кажы ла кижии үредүге тап-эриктү. Үредүлик акча төлөбөзине болор учурлу. Анчада ла баштамы ла текиши үредүлик. Баштамы үредүлик кыйалтазы жогынан болор учурлу. Технический ле профессиональный үредү ончозына жарамыкту болор учурлу. Кажы ла кижинин аргаларына тайанып, бийик үредү база ончозына жолду болор керек.
2. Үредүлик кижинин ичкери өзүмине ууламжылу болор учурлу. Кижинин тап-эриктерине ле жайымынын төс ууламжыларын элбедерине ууландырылар учурлу. Үредүни калыктар ортодо тоомжыга, нажылыкка, текиши тил табарына жолду болор учурлу. Угы-төзи ле жандаган жандары аайынча бөлүктөр ортодо

ондомолды јөмөөр. Амыр-энчүни јөмөөри аайынча Бириктирилген Нациялардын Биригүзининг өткүрүп турган ижин јөмөөр учурлу.

3. Ада-энелер оогош балдарына үредүликтин бүдүмин талдаарында тапэриктү.

27-чи тизим

1. Кажы ла кижии общественнын культурный јүрүминде эрчимдү туружар тап-эриктү. Кеендикле таныжар, билим өзүмде туружар, турулталарыла тузаланар аргалу.

2. Кажы ла кижии онын көгүс байлыгын, ар-јөөжөлик јилбүлерин корыыр тап-эриктү. Билим, литературалык эмезе художественный иштинг авторы болзо, ол тап-эриктү болор учурлу.

28-чи тизим

Кажы лакижи социальный ла калык ортодогы ээжи-аайга тап-эриктү. Мында чындык Декларацияда јарадылган тап-эриктер ле јайым бүткүлинче бүдер аргалу.

29-чы тизим

1. Кажы ла кижии общественнын алдында молулу. Шак ла мында кижининг толо ло јайым ичкери өзүми болор аргалу.

2. Кажы ла кижии бойынын тап-эриктерин ле јайымын јүрүмде кийдирип тура, јасакла јарадылган тудуларды буспас учурлу. Ыскө улустын тап-эриктерин, јайымын тооп, баалап, демократиялык общественнын текши некелтезин, ээжизин буспас учурлу.

3. Бу тап-эриктерди ле јайымды кийдирип, ол онойдо ок Бириктирилген Нациялардын Биригүзининг ээжилерине, некелтелерине ол удур болбос учурлу.

30-чы тизим

Чындык Декларацияда јарадылганын кандый бир ороонго, бир бөлүк улуска эмезе тагынан улуска кандый бир иш эдерге эмезе кандый бир керекти эдерге, чындык Декларацияда јарадылган тап-эрикти ле јайымды јоголторго ууландырылган деп ондоорго јарабас.
